

Parakh

Research Journal Deptt. of Punjabi
Language & Literature
Lahore College for Women University Lahore
(Pakistan)
Vol: 3, Jan.-June. 2018, PP 77-86

☆ ڈاکٹر ظہیر وٹو

پارکھ
تحقیقی مجلہ شعبہ پنجابی زبان و ادب
لاہور کالج برائے خواتین یونیورسٹی لاہور (پاکستان)
جنوری۔ جون 2018ء، مسلسل شمارہ 5

رناں، بھوتیں تے گھوڑیاں: متھاسی ویروا

Abstract

Language is the sole tool that supplies meaning to our consciousness. Whether we accept the Essentialist approach of Aristotle or switch to the structuralist approach of Saussure we can not deny this pivotal service of language to human existence. However there are subtle yet significant differences between the two approaches on the above cited realm of Socio-Cultural fabric. The present study is an attempt to bring into light the contradictory consequences of the two approaches on the above cited realm in which the human existence is embedded. Not only this, the effort has also been made to trace the differences in the attitudes of the intruders (British Colonizers) and the local people of Punjab by making an appeal to the two theories mentioned above. By using the second order

signification as advocated by Roland Barthes especially in his text *Myth and Meaning*. It has been established that the attitude of the local Punjabi people was justified related to the matters of Turban and Horse sharing and the colonizers were simply manipulating the centrality of these things owing to their Essentialist adherence.

’رناں، بھونیں تے گھوڑیاں ونڈ کسے نہ دتیاں ہوندىاں بت دے وچ ساہ سلامی‘ (1) ڈھولے دا ایہہ کڑا بار وچ اٹھاراں سو ستونجادی جنگ آزادی دی روح ہے۔ ایس جنگ کارن کئی ہاں جیہڑے 57-1849 تائیں کمپنی دے وسیب، ریتاں دی ناسمجھی تے آپدے لو بھتوں بنے۔ جیہناں وچ غلط لینڈ سیٹلمنٹ راہیں کسان دا کباڑا، پنجابی فوج نوں نہتھا کرن، کرڑے تے وسیب ورو دھ قانوناں دا بنن، مذہباں وچ پیراڑاون، ریتاں رسماں دا توڑن تے جبری بھرتی ورگے چالے ہاں۔ دھکھدی تے تیل داکم رائے احمد خان کھرل دے ڈیرے وچوں اوہناں دے مرشد فتح شاہ دی گھوڑی پھدن نے کیتا جس توں سارے قبیلے اکٹھے ہو کمپنی ورو دھ نا بری کردیاں بہادر شاہ ظفر نال موڈھا جوڑ کھلوتے:

”کال بلیدی نارد دیوے دُہائی
امیر کے دُواں توں گھس گئیاں گھوڑیاں، جیہناں رل کے صلاح پکائی
آئی فتح شاہ دی گھوڑی، جیس سستی کل جگائی“ (2)

تے

”کال بلیدی نارد چا پڑھی اے بانی
انگریز برکلی آہندا اے، رائے احمد دیوے گھوڑیاں، تیری لندونوں لکھ لیا وسوں نیک نامی
رائے احمد رناں بھونیں تے گھوڑیاں ونڈ کسے نہ دتیاں، ہوندىاں بت دے وچ ساہ سلامی“ (3)
بار دے وسیب تے ریتاں توں ناسمجھی کارن کئی سو جھواناں نوں ایہہ بھلیکھا پیا جو بار وای گھوڑیاں دے پھد بجن
توں لڑے ہاں۔ بولی علامتاں نال بندی ہے تے علامتاں وسیب وچوں پھنڈیاں ہن۔ بولی تے وسیب دی بت سماج تے

وسنیکاں دی سیہان ہوندی ہے۔ ایس کڑے وچ ترائے علامتاں ورتچیاں ہن۔ رناں، بھونیں تے گھوڑیاں۔ سوجھوان جسے گھوڑی نوں ویکھدے ہن تاں اوہناں دی سوجھاک جنورتوں اگے نہیں ودھدی جس دا کارن بار دے وسیب توں انجان ہونا ہے۔ بار وچ گھوڑی اک جنورتوں ودھ متھ دی شکل وچ موجود ہے جس دی سمجھ سماجی روایاں تے وسیب نال جڑت توں ہی آسکدی ہے۔

ارسطو دے آکھن موجب کسے وی شے دے دو کچھ ہوندے ہن۔ اوس دا عرق (Essence) تے دوا اوس دا عرض (Matter)۔ عرق اوس دی تعریف ہوندا ہے اوہ کدے بدل نہیں سکدا۔ تعریف ہی شے نوں شے بناندی ہے۔ تعریف بدلایاں شے اوہ نہیں رہ جاندی۔ جیویں بندے دا عرق اوس دا شعور ہے تے اوس دا عرض (Matter) جسم حیوانی۔ عرض کئی شکلاں بدل سکدا ہے جیویں بال پئے توں جوانی تے بڑھپایاں شکل صورت، رنگ ڈھنگ وچ وکھرا ہونا۔ معذوری دی شکل بدل سکدی پر عرق (Essence) دے کارن رہی اوہ انسان ہی۔ ایس طرح ارسطو موجب ہر شے دی اک تعریف ہو سکدی ہے جو کہ ہر سماج وچ اوہ ہی رہی بدلی نہ، کیوں جے عرق بدلیجیاں شے اوہ رہی ہی نہ۔

“Not to have one meaning is to have no meaning,
and if word have no meaning our reasoning with
one another, & indeed with ourselves has been
annihilated”. (4)

سوسیر (Saussure) ایس گل دی ننڈیا کردا ہے اوس موجب کسے وی لفظ دی تعریف اوس ویلے دے سماج مطابق ہوندی ہے۔ ایس لئی تعریف بدل سکدی ہے تے اکو لفظ کئی معنیاں وچ ورتیا جاسکدا ہے۔ سماج لفظاں نوں آپدی سانجھی سُر ت راہیں نویں معنے دیندا ہے۔ Saussure موجب:

“The bond between the signifier and signified is
arbitrary. since i mean by sign the whole that
results from the associating of the signifier with the
signified, i can simply say: the linguistic sign is
arbitrary”. (5)

ایہہ مکھ رکھیے تاں لفظ ”گھوڑی“ پنجابی وسیب وچ کئی معنیاں وچ ورتیا جاندا۔ جیویں: گھوڑی (جنور)، پوڑی، سیویاں وٹن آلی مشین، گھروچی۔ ایویں اک مثال سرخ رنگ دی ہے۔ پیار، ایسبولنس دی بیتی دا مطلب، راہ دیون، نظریاتی پکھوں سرخ رنگ، ترقی پسندی تے پنجابی کلاسیکی شاعری وچ، میل، خوشی تے سالودے معنیاں وچ ورتیا جاندا ہے۔ کوئی لفظ یاں سماجی روئے اصل وچ اج دے نال نال آپدے پچھو کڑ نال وی جویا ہوندا اے۔ جیس دی جوت وچ وڈا ہتھ وسیب دی مادری بولی دا ہوندا ہے۔ ایس نوں پچھو کڑ توں وکھرا کدے وی نہیں کیتا جاسکدا۔ سوسیر لکھدے ہن:

“Speech always implies both an established system and an evolution; at every moment it is an existing institution and a product of the past. To distinguish between the system and its history, between what it is and what it was, seems very simple at first glance; actually the two things are so closely related that we can scarcely keep them apart”. (6)

جو بولی دھرتی تے وسیب نال جڑی ہوندی ہے، جے دھرتی دی بولی بدلے تاں اوس سماج دے بیانیے دیاں جڑھاں وڈھیاں جانداں ہن جیس توں لفظاں دے مطلب بدل جاندا ہے۔ جے ارسطو دی گل کہ لفظ دی تعریف اوس دا عرق ہوندا ہے، سچ متھیے تاں بولی بدلن نال اصل نوں کوئی فرق نہیں پینا چاہیدا پر استھ تال گل ہی ہور دی ہور ہو جاندا ہے۔ جیویں لفظاں دی ورتوں پچھے دماغ وچ کوئی تصور ہوندا ہے ایویں ہی سماج وچ کیجے کماں پچھے دی اک تصور ہوندا ہے جیہڑا اوس وسیب وچ ہی سمجھیا جاسکدا ہے۔ بولی دی ساخت ورگی ہی سماجی روایاں دی ساخت ہوندی ہے۔ بولی دی طرح ہی سماجی روایاں وچ signifier تے signified ہوندے ہن۔ ایس لئی کسے وی سماجی روایے نوں اوس سماج دی مادری بولی راہیں ای سمجھیا جاسکدا ہے۔ بولی اکا اک بندے دی گل دوئے تائیں اپڑاون ای نہیں ہوندی سگوں بولی پچھے اوس سماج دا رہن سہن، وسیب، تواریخ، فلسفہ، نفسیات سگوں سارے علم ہوندے ہن۔ بولی لفظاں تے علامتاں راہیں بندی تے لفظ تے علامتاں اوس سماج دیاں متھاسی کہانیاں چوں پھٹدے ہن۔ رولاں بارتھ (Roland Barthes) لکھدے ہن:

“Myth is a type of speech”.(7)

اوہناں دے آکھن موجب متھ بولی چوں لفظی معنے کڈھ کے سماجی جڑت وچوں لئے ہوئے ہوو معنے بھر دیندی ہے۔ جیہڑا کہ اک تواریخی سچ ہوندا ہے:

“Myth is a language robbery”.(8)

“Myth is a speech stolen and restoled”.(9)

ایس گل نوں مکھ رکھ دیاں لفظ گھوڑی تے اوس دامتھاسی تصور کجھ انج ہے:

signifier گھوڑی 1-1	signified جنور 1-2
sign گھوڑی 1-3 signifier گھوڑی 2-1	concept signifier عزت 2-2
sign گھوڑی 2-3	

وسیبتوں ٹیٹا بندہ جسے لفظ 'گھوڑی' سندا ہے تاں اوس دے ذہن وچ اک جنوردی شکل اُبھردی (1-2)، جیہیں نوں اوہ (1-3) موجب گھوڑی ہی سمجھدا ہے۔ پر جسے وسیب نال جُڑے بندے دے کنیں لفظ 'گھوڑی' پیندا تے اوہ ایس اکھر دے متھاسی معنے عزت (2-2) دے سمجھدا ہے۔ تے جسے اوس دے کنیں لفظ 'عزت' پیندا تے عزت دے دو جے تصوراں نال گھوڑی وی ذہن وچ آوندی ہے۔ ایس طرح رولاں بار تھ موجب متھ لفظ وچ اوس سماج دے متھاسی معنے بھر دیندی ہے۔ جس نوں مادری بولی دے نال نال وسیب نال جُڑا بندہ ہی سمجھدا تے گل دی روح تیکر اُپڑسکدا ہے۔ پنجاب دیاں باراں وچ جیہناں قبیلیاں وچ گوڑھا سنگ ہوندا ہا یا او تھے آپس وچ رشتے کر لے جاندا ہاں تے جتھے ساک لین دین نہ ہا ہوسکدا او تھے سنگ نبھاؤن دے دو ڈھنگ ہاں اک پگاں وٹاؤن تے دو آ گھوڑیاں سانجھیاں کرن۔ ایہناں دے تواریخی وچ کئی ثبوت ہن۔ پنجابیاں کان گھوڑی دا آدر وی ساک جتا ہی ہا تے اج توڑی ایہہ ریتاں دکھالی دیندیاں ہن۔ لوک ریت

موجب رائے احمد خان کھرل تے راجا رنجیت سنگھ پگ وٹ بھراہان۔ کئی لوک کہانیاں ایس داہنگا را بھردیاں ہن۔

”عملداری راجا رنجیت سنگھ دی ہوئی ہے۔ رنجیت سنگھ تے احمد خان دی پگ

ہوئی ہے۔“ (10)

نسوانیاں ویاہواں تے گائیں ذبح کیتیاں ہان۔ جس توں اوہناں دے بندے ڈھکچ گئے ہان۔ رائے احمد خان اگے ترلا
لیوئیں تاں اوس ساری جیل ہی چھڈا گھتی۔ راجا رنجیت سنگھ چنی منگی تاں رانی چنداں کولوں لے پیسے اگے دھرے کہ گھر سانجھے ہون
تاں پیسے کدوں وٹدے ہوندے۔ ڈھولیاں وچ ایس گل دل اشارہ تھاں تھاں ملدا ہے:

کال بلیندی نارد کیتیاں وائیاں

رائے احمد نوں ڈھکاں یاد کریندیاں ہن،

ہک واریں پھیرا ماریں ڈیک راوی دے سائیاں (11)

مہر بشیر احمد فتیانہ اٹھاراں سو ستونجا وچ بار دے قبیلیاں دی جنگ بارے گل کردیاں دسدے نیں:

”جیوے کیاں تے کمالیے آلیاں کھراں انگریز لاٹ نوں ایہہ آکھیا ہا کہ ایہناں کول

کانیاں گھوڑیاں مشہور ہن۔ جیہڑیاں راء احمد خان کھرل تے مہر مراد فتیانہ کیاں

ساجھیاں ہن۔ ایہناں دے کولوں تسیں گھوڑیاں منگو، اگر تاں اوہ تہاں نوں گھوڑیاں دے

دیون تاں سمجھیاں جے اوہ تہاڈی بادشاہی قبول کر دے ہن۔“ (12).

مہر رب نواز ویہنیوال دے آکھن موجب:

”اساڈے دادے مہر موکھے ویہنیوال تے بالک وٹو کیاں گھوڑیاں ساجھیاں

ہان تے کھراں تے فتیانیاں کیاں۔ انگریز نوں گھوڑیاں چاہیدیاں ہان تے

اساڈے دادے دیہر گئے۔“ (13)

اصل وچ جنگ آزادی توں پہلاں ہی رنجیت سنگھ دے ویلے کمپنی دے عہدے داراں پنجاب وچ سروے کیتے ہان۔

افغان جنگاں ویلے ایہتھوں دی لوکا کئی نال واہ ورتن توں ایہناں دیاں رسماں ریتاں تے جیون چالیاں توں جانو ہان۔ باروچ

گھوڑی دے متھاسی معنیاں نوں جان دیاں ہی گوریاں ایہناں دی اکھ نوں میلا کرن دے رچھ ورتے ہان۔ وسیب نالوں ٹٹیا

بندہ ہی غلام ہو سکدا ہا۔ گوریاں نوں ایہہ سمجھ ہائی جو ایہناں نوں غلام بنانا تاں وسیب تے بولی نالوں توڑنا پئسی۔ بارواسیاں آپدی متھ نوں اکھ ہی جانیا تے نابرہو گئے۔ جنگ آزادی دے سورے نادر شاہ قریشی دے پڑپوترے گل کردیاں دسدے نیں:

”اوہنوں (انگریز افسر) پتہ ہا، ایہناں نال نہ میں رشتہ داری کر سکنا نہ ایہناں پگڑیاں وٹاویں ہن۔ اوہنوں پتہ ہا کہ ایہناں کول گھوڑیاں دی ہک نسل ہے احمد خان کول، مورنیاں اوہناں نوں سد دے ہاں۔ اوس آکھیا، ’تسین مینوں گھوڑی دیو اداہ تے، تہاڈا میرا سیر ہو جاسی تے میں تہاں نوں انگلستان چوں اچھی نسل دے گھوڑے منگوادینا اوہ تسین رکھیاے۔‘ مقصد اوہ ہا کہ ایہناں بندیاں نوں میں نزدیک کراں۔ ایہناں آکھیا، ’صاحب! اودوں اوہناں گھوڑیاں تے اسیں وی چڑھیے تے توں وی، اسان ایہہ کوئی نہیوں کرنی۔‘ (14)

ڈھولے وچ دوجی علامت ”رن“ سوانی دی ہے۔ ایہہ علامت وی نویں ویہار راہیں آپدے متھاسی معنیاں توں ٹٹ رہی ہے۔ پہلے آرڈر وچ ایہہ اک جنسی پچھان دے معنیاں وچ ہی آوندی پر متھ لفظ معنے چڑا اوس نوں غیرت تے عزت دے معنیاں وچ لے جاندی ہے۔

signifier رن 1-1	signified جنسی پچھان 1-2
sign رن 1-3 signifier رن 2-1	concept signifier عزت 2-2
sign رن 2-3	

پنجاب وچ مڈھ قدیم توں ای سوانی دا آرڈر ڈھیر ہا۔ جس داناس کلونیل ویلے مالکی دی مل نال وجیا۔ باروچ قتلان

دے ویروچ دھی دھیان دا بو ہے آجاون ویر پھلا دیندا ہے۔ دھیاں قرآن دامیلا اکو جیہا ہی منیا جاندہا۔ بو ہے آئی دھی دے سر چنی کرا ٹوریا جاندہا۔ کمپنی راج وچ ایس متھ نوں وی ہتھ پایا گیا۔ ٹیکس نہ بھرے جان توں لکھو بیلی وچوں جو سیہ قبیلے نے کمپنی دے کرندیاں توں تنگ آنا بری کمیتی جیس توں سپاہیاں دھاڑ کمیتی تاں لوکاں دریار کر بہا و لپور ریاست وگ گئے۔ گوریاں پنڈ وچوں مال ڈنگر دے نال نال سوانیاں نوں پھدھ جیل وچ ڈھک دتا۔ جس توں باروا سی نموشی توں آپ ہی پیش ہو گئے ہان۔ جنگ ملکن پچھوں وی انگریز اس سوانیاں نوں پھدن آلا گھٹیا چالا ہی ورتیا جیس توں نابری کمپنی موہرے پیش ہوئے ہان۔

”انگریزاں نے حکم دتا کہ ایہناں دیاں عورتاں پکڑ لو۔ جیس ایلے اوہناں عورتاں

دا حکم دتا تاں ایہہ پیش ہو گئے۔“ (15)

ڈھولے وچ تہی علامت ”بھوئیں“ دھرتی دی ہے۔ جیس دا آدر پنجابیاں لئی ماں جیہا ہے۔ پودا دے توں بھوئیں واہ رزق کماون وچ برکت سمجھی جاندی ہا۔ اک اکھان ہے۔

اُتم کھیتی مدھم و پار کھد چا کری (16)

signifier بھوئیں 1-1	signified مالکی، جائیداد 1-2
sign بھوئیں 1-3 signifier بھوئیں 2-1	concept signifier ہوند، پیڑھیاں نال جڑت 2-2
sign بھوئیں 2-3	

پشلیاں ونگیاں وانگ ہی ’بھوئیں‘ دی علامت وی وسیب نال جڑی متھ راہیں آپدے معنے بدل لیندی ہے تے اُکا جائیداد ہی نہیں رہندی وجود روح دا حصہ بن ویندی ہے۔ جیس نے کدے وی دھرتی وچن داناں لیا اوس نوں سماج نے قبولیا

نہ۔ ساری لوکائی دھردھر کریندی ہائی۔ ایسٹ انڈیا کمپنی دی غلط لینڈ سیٹلمنٹ تے ٹیکساں دے بھارنال لوکاں نوں آپدیاں بھونیں چھڈنیاں پئیاں۔ ایس دا دکھ اوہ پنجابی ہی دس سکدا ہے جیہیں دے پیر دھرتی نال جڑے ہوون۔ اج وی مارکیٹ بدلن نال وراثتی دھرتی بھاون کوڈیاں مل دی ہووے، ویچ کالونیاں تے شاپنگ سینٹراں ویچ بدلن اوہناں نوں بھیر ہی لگدا ہے۔ نوں زمانے ویچ گھائے دے سودے اکا آپدی ریت نال جڑن تے متھنوں معتبر جانن تے ہی کیتی بیٹھے ہن۔ وسیب نال موہ و سنیک دا ہی ہوندا، جیہیں کوئی رکھ لایا ہووے، اوس نال پنگھاں جھوٹیاں ہوون، اوس دی چھاونیں دکھ سکھ ہنڈائے ہوون اوس لئی اوہ رکھ آپدے مایاں ورگا ہی ہوندا ہے، صرف اک لکڑ نہیں جیہیں نوں ٹبر مارکیٹ ویچ دتا جاوے۔

اصل ویچ ڈھولے دا ایہہ کڑا رناں بھونیں تے گھوڑیاں ونڈ کسے نہ دتیاں ہوندیاں بت دے ویچ ساہ سلامی اک کڑا ہی نہیں سگوں بار واسیاں دا جیون ہے۔ کمپنی سرکار نوں ایس گل دا پتہ ہا جیہیں لئی گوریاں پنجاب تے مل ماردیاں ہی لوکائی چوں چونویں بندیاں نال یاری گڈھن دی کیتی۔ وپاری دماغ دے ہتھ تلوار ہائی۔ مغل ویلے دیاں عملداریاں دی کمپنی سرکار نال وفاداری آزمون کان دیسی لوکائی دی نفسیات نوں نتاریا گیا۔ غلام ویچ انکھ اوہناں دے وارے ہو دی نہیں ہاسکدی۔ انکھ نوں میلا کرن لئی کئی رچھور تے گئے۔ گھوڑی، سوانی تے دھرتی پنجابی دامن تے انکھ ہا جیہیں تے پنجابی چپ کر جان دے تے غلامی دا پٹا پاون کیمہڑا اوکھا ہا ایہناں دے گل ویچ۔ پر پنجابیاں نوں آپدی انکھ، آزادی تے ریتاں دے بدلے جان دیون سوکھا ہاتے اوہناں ہمیش جیون دا راہ ہی چنیا۔

حوالے

- 1- اعجاز، اے ڈی، کال بلیندی، لاہور: پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1983ء، ص 130
- 2- اعجاز، اے ڈی، ص 129
- 3- اعجاز، اے ڈی، ص 130
- 4- MCKeon, Richard, ed. The basic works of Aristotle. New Yourk: Modern Library, 2001. P.1006-b9

- 5- Saussure, Ferdinand De. Course In General linguistics. Edt. Charles Bally, Albert Sechehaye. New Yourk: Philosophical Libarary,1959, P.67
- 6- Saussure, Ferdinand De, P.8
- 7- Roland Barthes. Mythologies. Edt. Annette Lavers. New York: Farrar, Straus & Giroux, 1991, P. 109
- 8- Roland Barthes, P. 133
- 9- Roland Barthes, P. 131
- 10- سعید بھٹا، نابر کہانی، لاہور: سانجھ پبلی کیشنز، 2005ء، ص 82
- 11- اعجاز، اے ڈی، ص 137
- 12- مہر بشیر فتیانہ، گل بات، گڑھ فتیانہ: تحصیل تاندلیا نوالہ، ضلع فیصل آباد
- 13- مہر رب نواز ویہ نوال، گل بات، موکھے دے احاطے، تحصیل تاندلیا نوالہ، ضلع فیصل آباد
- 14- ظہور شاہ قریشی، گل بات، پنڈی شیخ موسیٰ، تحصیل تاندلیا نوالہ، ضلع فیصل آباد
- 15- مہر بشیر فتیانہ، گل بات
- 16- حاجی میاں محمد اسلم وٹو، گل بات، چک ناصر کے، تحصیل دیپالپور، ضلع اوکاڑہ